

УДК 37.017:316.61-047.22]:[37.011.3-051:81'243]:[37:004](045)

DOI: 10.31499/2307-4906.2.2024.306316

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПЕРІОД ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Ольга Жупаник, викладач-стажист кафедри англійської мови та методики її навчання,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-0567-8158

E-mail: o.i.zhupanyk@udpu.edu.ua

У статті представлено результати дослідження, у якому розглядається проблема професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов до викладання в умовах цифровізації освітнього процесу, а також аналізується місце соціокультурної компетентності (СКК) в парадигмі вивчення мови. Водночас опрацьовано велику кількість методичної і педагогічної літератури, проаналізовано термін «цифровізація», та досліджено основні відмінності між «комунікативною» та «соціокультурною» компетентностями. Також було здійснено опитування студентів педагогічних спеціальностей в результаті якого визначено рівень викладання СКК в закладі освіти та основні проблеми з якими зіштовхнулися респонденти.

Ключові слова: англійська мова; соціокультурна компетентність; інішомовна підготовка; оцифровування; цифровізація; освітній процес; мовлення; автентичні матеріали.

PROBLEMS IN DEVELOPING SOCIO-CULTURAL COMPETENCE AMONG FOREIGN LANGUAGE TEACHERS DURING THE DIGITALIZATION OF EDUCATION

Olha Zhupanyk, Trainee Lecturer of Department of English Language and Methods of Teaching, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-0567-8158

E-mail: o.i.zhupanyk@udpu.edu.ua

The article is devoted to the role of socio-cultural competence (SCC) in learning English as a foreign language, which is considered one of the key competencies for language perception and successful integration into the cultural space of English-speaking countries. The article presents the results of a study examining the professional training of future foreign language teachers for teaching in a digitalized educational environment. It also analyzes the role of socio-cultural competence in language learning.

The research includes a review of extensive methodological and pedagogical literature, an analysis of the term “digitalization”, and an investigation into the main differences between “communicative” and “socio-cultural” competences. Additionally, students from the Faculty of Foreign Languages were surveyed about the challenges they face in acquiring SCC.

The responses were gathered and subjected to statistical analysis, enabling a detailed clarification of the level of sociocultural competence instruction at the selected higher education institution. This process also helped identify the primary issues encountered by the respondents and identify ways to overcome them.

The author emphasizes the necessity for individuals to work effectively in the realm of electronic media

and ICT, including reading and creating web pages, finding and analyzing news, and expressing and communicating information in English. Therefore, one of the most effective methods of teaching English is the use of digital tools in higher education classes.

The study provides a theoretical justification for the importance of using digital authentic materials in foreign language classes, highlighting the need to optimize these tools according to student needs. According to the modern system of higher pedagogical education in Ukraine, the practical goal for students is to successfully master digital tools and various applications.

Keywords: *English language; sociocultural competence; foreign language training; digitization; digitalization; educational process; speech; authentic materials.*

Наш світ безупинно розвивається, тому у сучасному інформаційному суспільстві побутує нова система цінностей, де одне тільки володіння інформацією стає необхідною, але недостатньою умовою успішної професійної діяльності. Відтепер від здобувачів освіти вимагається здатність орієнтуватися в потоках даних, освоювати нові технології, самостійно навчатися, знаходити та використовувати нові знання на практиці.

Саме тому з'явилося нове поняття «компетентність», що означає ключову здатність, яка дозволяє застосовувати набуті знання, вміння, навички та особистий досвід в нестандартних ситуаціях для вирішення життєво важливих проблем [2, с. 56]. Переважна більшість дослідників трактують це поняття через особистісні якості. Зокрема, вітчизняний педагог Н. Мойсеюк стверджувала, що «компетентність» проявляється як «характеристика особистості, яка необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері» [3, с. 32]. Авторка підкреслює, що компетентність включає не лише абстрактні загальні та предметні вміння та навички, але й конкретні практичні навички, які стануть необхідними для людини будь-якого віку чи професії.

Можна дійти висновку, що компетентнісний підхід до навчання передбачає динамічне поєднання знань, умінь та цінностей. Це значить, що успіх досягається не лише через засвоєння окремих фактів, але й умінь їх застосовувати у різних ситуаціях.

Наразі відомо, що вивчення іноземної мови неодмінно пов'язане з опануванням трьох основних компетентностей: мовної (фонетична, граматична, лексична, орфографічна), мовленнєвої (аудіювання, говоріння, читання та письмо) та соціокультурної (СКК) [1, с. 20]. Слід зазначити, що останнім часом питання інтеграції культурних компонентів в освітній процес стає все більш актуальним, через це одну із ключових ролей посідає саме соціокультурний компонент у вивченні мови.

Сам термін «комунікативна компетентність» був сформульований американським соціолінгвістом та антропологом Д. Гаймсом у книзі «Про комунікативні компетентності». У своїй праці науковець розширив теорію Н. Хомського про «мовну компетентність», а згодом це поняття було розвинуто М. Кеналом та М. Суейном. Зокрема, М. Кенал визначає комунікативну компетентність як «основну систему знань та навичок, необхідних для ефективного спілкування». Він виділяє чотири компоненти комунікативної компетентності: граматичну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну. Соціокультурна компетентність входить до складу соціолінгвістичної компетентності [8, с. 23].

Питання важливості здобуття соціокультурної компетентності під час навчання іноземних мов виражено у працях таких вчених: Дж. Аллен, Р. Гришкова, Дж. Гебхард, Р. Девіч, М. Кенал, Т. Колодько, А. Мартінез, С. Ніколаєва, Д. Нунан, Д. Портер, С. Хауз та ін.

Відповідно до теорії соціокультурного навчання, опанування іноземної мови включає в себе глибоке входження в колективний та індивідуальний менталітет та культуру іншої країни і допускає безпосереднє знайомство з поглядами, оцінками та досвідом культурної спільноти [13, с. 4].

Зокрема Р. Левіс стверджував, що соціокультурна компетентність – це термін, що вміщує ознайомлення студента з особливостями соціального спілкування, національно-культурними нормами поведінки та мовленнєвим етикетом і ритуалами спілкування. Він також передбачає знання про особливості національного характеру та культурної спадщини, таких як мистецтво та нематеріальні цінності тощо [11, с. 19].

Формування СКК є складним та всебічним процесом. Вивчення традицій та звичаїв інших країн стає необхідною складовою частиною навчання англійської мови в школах. Зокрема, згідно з Д. Пеком, культура повинна бути нашим джерелом інформації для здобувачів освіти, а мова – засобом, який цю інформацію передає [12, с. 37]. Слід також зазначити, що відповідно до нової програми з англійської мови для загальноосвітніх закладів України, однією з ключових цілей вивчення англійської мови є набуття саме соціокультурної компетентності здобувачів освіти [4].

Зважаючи на усе вищесказане можемо дійти висновку, що формування СКК є одним із головним напрямків у вивченні іноземної мови як в Україні, так і за її межами. Однак цей процес може супроводжуватися низкою особливостей та труднощів. Зокрема, достеменно невідомо як саме здійснюватиметься набуття описаних навичок саме в контексті цифровізації, що і зумовило вибір теми дослідження та окреслило його актуальність.

Саме тому ми ставимо за мету окреслити основні проблеми та перспективи формування соціокультурної компетентності в умовах цифровізації освітнього процесу, які передбачають трансформацію змісту, методів та організаційних форм навчання з метою забезпечення якості та доступності освіти, посилення індивідуалізації та диференціації навчання.

Об'єктом дослідження ми визначаємо професійну підготовку майбутніх учителів англійської мови. Предметом – методи, засоби й технології формування соціокультурної компетентності в контексті цифровізації освітнього процесу та нових викликів з якими зіштовхнулася система освіти України в 2022 році після низки потрясінь, пов'язаних із запровадженням дистанційної освіти в період COVID-19 та початком повномасштабної війни з Росією.

Матеріали та методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація наукових досліджень.

Оскільки наш світ невинно змінюється, навчання має відповідати цим динамічним змінам в суспільстві. Як зазначає М. Лессард-Клустон, здобувачам освіти у XXI столітті насамперед необхідно оволодіти не лише навичками мови, а й безпосередньо знаннями про культурно доцільні норми спілкування та поведінку, адже мова, як і соціум, постійно змінюється [10, с. 135].

Визначення мови як дзеркала, що відображає дійсність у свідомості різних мовних та культурних спільнот, підкреслює, що її вивчення не може бути відокремлене від вивчення суспільства, де вона використовується [12, с. 51]. З цим пов'язана необхідність забезпечити здобувачів освіти інформацією про довкілля та життя представників інших країн, їх політичну систему, національні страви, стиль одягу,

норми етикету; дані про рівень економічного та інтелектуального розвитку тощо.

Перші кроки до ознайомлення з культурою країн мова яких вивчається здобувачі освіти здійснюють ще в школі. Згодом вони поглиблюють свої знання в закладах професійної та вищої освіти.

Саме тому нами було здійснено опитування серед здобувачів освіти 1–2 курсів факультету іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, що було спрямоване на виявлення основних труднощів з якими зіштовхуються студенти у вивченні мови та шляхи їх подолання, а також перевірку рівня викладання соціокультурної компетентності на заняттях з англійської мови.

Запропонована анкета містила такі питання:

- 1) Як Ви розумієте поняття «соціокультурна компетентність»?
- 2) Чи можете Ви оцінити свій рівень СКК станом на зараз за шкалою від 1 до 10 (де 1 – незадовільно, 10 – відмінно)?
- 3) Як часто у Вас виникають труднощі зі сприйманням інформації при споживанні автентичного англомовного контенту?
- 4) Які фактори впливають на засвоєння Вами такого оригінального контенту?
- 5) Чи задовільняє Вас стан викладання СКК в закладі вищої освіти? Оцініть цей рівень за шкалою від 1 до 10 (де 1 – незадовільно, 10 – відмінно)?
- 6) Чи можете Ви застосувати інформацію про культуру і звичаї інших країн за межами навчальної аудиторії?
- 7) Які шляхи покращення рівня викладання СКК ви можете порекомендувати?

В анкетуванні взяли участь 40 здобувачів освіти. З них лише 60% опитаних оцінили свій рівень СКК як «задовільний», 15% студентів визначили свій рівень як «дуже добрий», 25% – як «незадовільний». Крім того, 65% опитаних нами респондентів заявляють, що на заняттях з англійської мови вони не отримували достатній рівень СКК, ще 15% здобувачів освіти зазначили, що у них досі виникають труднощі зі сприйманням інформації при споживанні автентичного англомовного контенту.

Також у своїх відповідях деякі респонденти звернули увагу, що довгий час основним джерелом автентичної інформації на заняттях з англійської мови були лише друковані матеріали, що не сприяло належному зануренню в іншомовний простір. Зокрема Дж. Вальдес у своїй праці «Культурний зв'язок: подолання культурного розриву у викладанні мови» зазначає, що «література є життєздатною складовою програм вивчення другої мови на відповідному рівні і одна з її основних функцій полягає в тому, щоб слугувати засобом передачі знань про культуру людей, які розмовляють цією мовою» [15, с. 94].

Однак повністю оволодіти соціокультурною компетентністю неможливо без використання сучасних технологій, що передбачає занурення в іншомовне «віртуальне середовище» [7, с. 204].

Респонденти також зауважили, що в нас час люди мають бути здатними працювати у світі електронних ЗМІ та ІКТ, а саме читати й створювати веб-сторінки, знаходити та аналізувати новини, а також висловлювати й передавати інформацію англійською мовою. Тому одним із найефективніших методів навчання англійської мови є використання саме цифрових засобів на заняттях у вищій школі.

Здобувачі освіти також зазначили, що це позитивно впливає на збільшення мотивації до навчання та допомагає розширити світогляд. Саме тому, важливість

використання цифрових технологій у формуванні СКК є беззаперечною і визнається більшістю провідних українських та іноземних методистів. Зокрема, згідно з А. Черненко, застосування інформаційних технологій у процес викладання англійської мови може розв'язати низку значущих проблем у навчанні. Це допоможе зменшити часовий розрив між знайомством з новими поняттями та явищами і контролем результатів. Також це сприятиме подоланню проблеми недостатньої диференційованості навчання, адже враховуватиме індивідуальні особливості студентів, а також сприятиме покращенню навичок самостійної роботи здобувачів освіти [6, с. 196].

Як бачимо, процес вивчення іноземної мови безпосередньо пов'язаний із періодом цифровізації освіти, що вже давно спостерігається в Україні та за її межами. Тому виникає необхідність визначити значення поняття «цифровізація» та його особливостей. Згідно з Дж. Бренненом та Д. Крайсом, цей термін є напряду пов'язаним із «оцифруванням». Як стверджують нацковці, «оцифрування» є матеріальним процесом під час якого аналогові потоки інформації перетворюються в цифрові «біти». «Цифровізацію» ж визначають як спосіб реструктуризації низки сфер життя суспільства навколо цифрової комунікації та медіа-інфраструктури, що і є одним із наслідків «оцифрування» [9].

Чимало науковців називають перехід освіти на «цифрові рейки» переломним в історії людства [14]. Цей процес є надзвичайно важливим, через це міністерством освіти і науки України цифровізацію освіти визнано одним із пріоритетних напрямків роботи в галузі [5].

Однак слід зауважити, що процес формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови в контексті цифровізації освіти має бути оптимізовано з потребами здобувачів освіти. Зокрема в ході дослідження нами було виявлено, що використання цифрових засобів на занятті може включати такі негативні аспекти:

- важкість аудіовізуальних матеріалів;
- наявність суперечливих змістових ліній;
- тривалий пошук ресурсів;
- високі вимоги до матеріально-технологічного забезпечення;
- важкість адаптації таких засобів до потреб учнів, їх віку, рівня мови тощо.

Боротися з труднощами у роботі з вищезгаданими ресурсами можна такими способами:

- детальне та завчасне самостійне ознайомлення вчителя з аудіовізуальним матеріалом та його вправний відбір;
- своєчасна перевірка актуальності цифрових застосунків та їх ефективності;
- адаптація оригінального тексту або відео; періодичне проведення анкетувань та різних опитувань спрямованих на отримання зворотнього зв'язку від здобувачів освіти, а також їх порад щодо вдосконалення роботи з цифровими засобами на занятті.

Отже, нам вдалося визначити ключові виклики та можливості розвитку соціокультурної компетентності в умовах цифровізації освітнього процесу. Ми дійшли висновку, що це визначає зміну змісту, методів та організаційних форм навчання для забезпечення якості та доступності освіти, а також для посилення індивідуалізації та диференціації навчання.

Дані отримані в ході дослідження підтверджують тезу про те, що ефективне вивчення мови здобувачами освіти не можливе без комплексного підходу з урахуванням усіх трьох компетентностей (мовної, мовленнєвої, соціокультурної). Це не є можливим без вдалого впровадження цифрових технологій на занятті. Тому важливою задачею є розробка методики реалізації цифрової освіти, особливо в умовах надзвичайних ситуацій в нашій країні та у світі загалом.

Результати дослідження можуть бути використані в підготовці до викладання дисциплін іншомовної підготовки в закладах вищої освіти. Також існують перспективи подальших розвідок у цьому напрямі, що охоплюватимуть такі пропозиції: розвиток рекомендацій для покращення роботи з цифровими ресурсами, з метою розвитку соціокультурної компетентності; створення переліку засобів для покращення розуміння та використання нових словникових одиниць та граматичних конструкцій під час занять з англійської мови за допомогою цифрових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришкова Р. О. Соціокультурний компонент у навчанні іноземної мови. *Вересень*. 2002. № 1. С. 18–22.
2. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: наук.-метод. посіб. / І. Г. Єрмакова. Запоріжжя: Центуріон, 2005. 640 с.
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Саміт-Книга, 2007. 656 с.
4. Програма з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 5–9 класи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/programi-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf> (дата звернення: 02.08.2023).
5. Цифрова трансформація освіти і науки (міністерство освіти і науки України). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/cifrova-transformaciya-osviti-tanauki> (дата звернення: 01.08.2023).
6. Черненко А. В. Цифрові технології у процесі навчання майбутніх вчителів іноземних мов. *Педагогіка і психологія*. 2019. № 61. С. 193–200.
7. Шукліна С. Контроль рівня сформованості англійської соціокультурної компетенції у майбутніх учителів. *Вісник КНЛУ. Серія: Педагогіка і психологія*. 2006. № 10. С. 202–208.
8. Canale M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. *Language and Communication*. 1983. № 1. P. 2–27.
9. Digitalization. *The Wiley Blackwell-ICA international encyclopedias of communication series*. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118766804.wbiect111> (дата звернення: 03.08.2023).
10. Lessard-Clouston M. Towards an Understanding of Culture in L2/FL Education. *Studies in English*. 1997. № 25. P. 131–150.
11. Lewis R. Guide International competence. Frankfurt, Main: Campus Verlag, 2007. 48 p.
12. Peck D. Teaching Culture: Beyond Language. Yale: New Haven Teachers Institute, 1998. 108 p.
13. Seidlhofer B., Breiteneder A., Pitzl M. English as a lingua franca in Europe: challenges for applied linguistics. *Annual Review of Applied Linguistics*. 2006. Vol. 26. P. 3–34.
14. Stuart K. What every parent needs to know about video games: a crash course. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2014/jun/02/parents-guide-video-games-playstation-xbox-wii-apps-children> (дата звернення: 03.08.2023).
15. Valdes J. Culture Bound: Bridging the Cultural Gap in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. 236 p.

REFERENCES

1. Hryshkova, R. O. (2002). Sotsiokulturnyi komponent u navchanni inozemnoi movy. *Veresen – September, 1, 18–22* [in Ukrainian].
2. Zhyttieva kompetentnist osobystosti: vid teorii do praktyky. I. H. Yermakova (Ed.) (2005). Zaporizhzhia: Tsenturion [in Ukrainian].
3. Moiseiuk, N. Ye. (2007). Pedahohika. Kyiv: Samit-Knyha [in Ukrainian].
4. Prohrama z inozemnykh mov dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv i spetsializovanykh shkil iz

- pohlyblenym vyvchenniam inozemnykh mov 5–9 klasy. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/prog_ramy-5-9-klas/programi-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf [in Ukrainian].
5. Tsyfrova transformatsiia osvity i nauky (ministerstvo osvity i nauky Ukrainy). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/cifrova-transformaciya-osviti-tanauki> [in Ukrainian].
 6. Chernenko, A. V. (2019). Tsyfrovii tekhnolohii u protsesi navchannia maibutnikh vchyteliv inozemnykh mov. *Pedahohika i psykholohiia – Pedagogy and psychology*, 61, 193–200 [in Ukrainian].
 7. Shuklina, S. (2006). Kontrol rivnia sformovanosti anhlomovnoi sotsiokulturnoi kompetensii u maibutnikh uchyteliv. *Visnyk KNLU. Serii: Pedahohika i psykholohiia – Bulletin of KNLU. Series: Pedagogy and psychology*, 10, 202–208 [in Ukrainian].
 8. Canale, M. (1983). From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. *Language and Communication. Vol. 1*, 2–27.
 9. Digitalization. *The Wiley Blackwell-ICA international encyclopedias of communication series*. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118766804.wbiect111>
 10. Lessard-Clouston, M. (1997). Towards an Understanding of Culture in L2/FL Education. *Studies in English. Vol. 25*, 131–150.
 11. Lewis, R. (2007). Guide International competence. Frankfurt, Main: Campus Verlag.
 12. Peck, D. (1998). Teaching Culture: Beyond Language. Yale: New Haven Teachers Institute.
 13. Seidlhofer, B., Breiteneder, A., Pitzl, M. (2006). English as a lingua franca in Europe: challenges for applied linguistics. *Annual Review of Applied Linguistics. 2006. Vol. 26*, 3–34.
 14. Stuart, K. (2014). What every parent needs to know about video games: a crash course. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2014/jun/02/parents-guide-video-games-playstation-xbox-wii-apps-children> (дата звернення: 03.08.2023).
 15. Valdes, J. (1986). Culture Bound: Bridging the Cultural Gap in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press.